

УДК 340.1

Н.М. РОМАН, Ужгородський національний університет

КОНСТИТУЮВАННЯ АВСТРО-УГОРЩИНИ 1867 Р.: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Ключові слова: Австро-Угорщина, конституція, конфедерація

Проблема конституювання Австро-Угорщини виступає актуальною для вітчизняної історико-правової науки. По-перше, інтерес викликає феномен європейського конституціоналізму, котрий з утворенням Австро-Угорської монархії був поширений і на центральноєвропейський регіон. По-друге, в період побудови конституційної системи Австро-Угорщини цінностями конституціоналізму отримало змогу користуватися українське населення Закарпаття та Західної України, територій, які в той час перебували в межах цієї держави.

Питання різних аспектів утворення Австро-Угорщини та функціонування її політичної системи уже виступало предметом дослідження як учених, так і відомих політиків. Серед останніх відомою є характеристика Й. Сталінім цієї держави як «тюрми народів» [1, с.4–5]. У науковому плані Австро-Угорщина зацікавлювала представників історичної науки, зокрема, в радянські часи: С.А. Котляровського, І.С. Галкіна, І.В. Трайніна, Я.А. Демкова, С.К. Фіршенберга. Окремо необхідно відзначити праці Т.М. Ісламова [2], [3] та І.О.Мандрика. Разом із тим, у вітчизняній історико-правовій науці дослідження даної проблеми є поодинокими, серед яких слід виокремити праці І.О. Мандрика. Тому метою даної статті виступає аналіз процесу створення Австро-Угорщини, її конституційної системи в предметних рамках історико-правової науки. Її наукова новизна полягає в застосуванні до дослідження проблеми методологічного інструментарію та

понятійно-категоріального апарату історико-правової науки. Правознавче дослідження дозволяє розширити знання про сутність конституювання Австро-Угорщини, враховуючи і те, що дана проблема має передовсім правовий характер.

Після демократичної революції в Угорщині та її придушення, Австрійська імперія Габсбургів де-факто виступала централізованою державою, в якій угорська складова була зведена до статусу адміністративно-територіальної одиниці, позбавленої свого парламенту та уряду. Проте вже на початку 1860-х років ситуація поступово змінювалася. З угорського боку, рух за відновлення державності, хоч і у державному зв'язку з Австрією, очолив відомий юрист Ференц Деак. Він пропонував відновлення конституції Угорщини 1848 р. у тому обсязі, який би поєднувався з територіальною цілісністю імперії. У будь-якому випадку ним пропонувалися виключно законні шляхи перебудови держави, на відміну від позицій Лайоша Кошута.

На продовження вказаних ідей Ф. Деака у травні 1865 р. опублікував у віденському журналі «Дебат» своє бачення передумов можливої угоди між Угорщиною і Австрією, включивши до них: 1) призначення відповідального угорського уряду; 2) розширення складу і повноважень Державних зборів, включення до їх складу представників Хорватії і Трансільванії; 3) на основі законів 1848 р. монарх повинен скликати нові Державні збори, де у тронній промові викласти свою програму перебудови монархії. З цієї програми Ф. Деака впливало, що угорські ліберали відмовилися від поновлення у повному обсязі конституційних законів 1848 р., погоджувалися на часткове підпорядкування національних інтересів цілісності і великодержавній позиції монарха. У той же час було відкинуто ідею створення центрального парламенту, який міг би стати джерелом сильної концентрації влади [4, с.22].

Австрійська сторона також була зацікавлена в державній реорганізації, так як серйозною загрозою виступала політична дестабілізація.

Низка факторів сприяла усвідомленню політичними елітами Австрії та Угорщини необхідності перетворення Австрійської імперії через зближення для утворення нової моделі держави, котра би могла простояти як інтегрованої Німеччині, так і посиленню впливу Росії та слов'янський світ. На останньому етапі перемовин у січні-лютому 1867 р. угорську делегацію очолив Д. Андраші, який 17.02.1867 р. імператором був призначений прем'єр-міністром Угорщини. 15 березня умови компромісу були узгоджені і 20 березня ратифіковані Державним зібранням Угорщини. 8 червня того ж року Франц Йосип I був коронований у Будапешті королем Угорщини, що завершило процес конституювання Австро-Угорщини – нової державної ідентичності.

Підкреслимо, що мова йшла про такі реформи австрійської держави, які означали створення, по суті, нової держави, суверенами в якій виступали два суб'єкти – Австрія та Угорщина. Угода, що відображала австро-угорський компроміс, складалася з 69 статей. Для їх ратифікації Державне зібрання Угорщини схвалило 20.03.1867 спеціальний закон (закон XII). Іншими словами, Австрійська імперія була реорганізована у союз двох держав – Австрії і Угорщини з новою назвою – «Австро-Угорщина». Обидві частини імперії наділялися внутрішнім суверенітетом. Обсяг цього внутрішнього суверенітету Австрії і Угорщини охоплював такі питання як власний парламент, власний уряд, відповідальні перед відповідними парламентами, власна система державної адміністрації, суду і юстиції. У грудні 1867 р. угода набула конституційного оформлення.

Дві складові австро-угорської держави були пов'язані між собою наступними інституційно-правовими зв'язками.

Перше. Спадкові права єдиного монарха, які були закріплені «Прагматичною санкцією» 1713 р., котра передбачала, що за відсутності чоловічої лінії спадкоємців престолу, його могли зайняти спадкоємиці жіночої лінії. Монарх зберігав за собою право попе-

реднього схвалення законопроектів, особисто призначав глав урядів в Австрії та Угорщині і спільних міністрів, а також залишався верховним головнокомандувачем єдиною австро-угорською армією.

Друге. «Спільна компетенція», обсяг якої включав проблеми безпеки і оборони, відносини з іншими державами, фінансова і митна система, а також фінансове забезпечення, необхідне для спільного вирішення вказаних проблем. Згідно ст.2 Закону про спільні справи всіх земель Австрійської монархії і про порядок управління ними від 27.12.1867 р. (Закон був схвалений на основі австро-угорської угоди) «хоч і не спільно, але на підставі спільних, встановлюваних час від часу угодою, правил» повинні вирішуватися такі питання: 1) торгові справи, в тому числі митне законодавство; 2) законодавство про непрямі податки, пов'язані з промисловим виробництвом; 3) установлення монетної системи і грошового курсу; 4) порядок експлуатації залізниць, коли зачіпляються інтереси обох частин імперії; 5) установлення системи державної безпеки [5].

Третє. Для здійснення керівництва з наведених питань «спільної компетенції» були створені три спільні (імперські) міністерства – закордонних справ, військово-морське і фінансів, які підпорядковувалися безпосередньо імператору і не були відповідальними перед урядами і парламентами австрійської і угорської частини держави. З іншого боку, спільні міністерства не могли втручатися до компетенції урядів.

Четверте. Для обговорення і вирішення спільних для обох частин монархії питань було створено спеціальні органи:

а) коронна рада і рада спільних міністрів, які включали, крім спільних міністрів, глав урядів Австрії і Угорщини, запрошених імператором особи. На коронній раді головував імператор, а на раді спільних міністрів – міністр закордонних справ. По суті, коронна рада виступала негласним «спільним урядом» імперії;

б) дві делегації (по 60 членів кожна) від

парламентів обох частин держави, які разом виконували функції спільного для монархії представницького органу.

В Угорщині Палата Панів прямим голосуванням обирала двадцятьох делегатів, з яких один мав бути хорватом; Палата Представників – сорок, з яких чотири обиралися депутатами-хорватами. В Австрії двадцятьох делегатів прямим голосуванням обирала Палата Панів; сорок – виборчі колеги Палати Представників від різних провінцій за квотою, що залежала від розміру провінції. Так, Богемія послала 10 делегатів, а Тіроль або Форарльберг – по одному. Таким чином, угорська делегація репрезентувала інтереси унітарної угорської держави, визнаючи лише обмежені права Хорватії; делегація ж від Австрії була останньою версією станових зборів [6, с.129].

Делегації скликалися щорічно імператором (почергово у Будапешті й Відні), засідали окремо і повідомляли одна одну про свої рішення письмово. Якщо після таких трьохкратних письмових повідомлень обидві делегації все таки не можуть прийти до згоди, то вони сходяться на спільне засідання і приймають рішення шляхом спільного голосування.

Згідно ст.13 Закону про спільні справи всіх земель Австрійської монархії і про порядок управління ними від 27.12.1867 р. «до компетенції делегацій входять питання, що торкаються спільних справ. Інші питання не входять до сфери компетенції делегацій». Статті 14 і 15 цього ж Закону вказували на роль делегацій як органу, що приймає закони. Урядові пропозиції передаються кожній з обох делегацій спільним міністерством. Ініціювати розгляд питання, що входить до спільної компетенції може і самостійно делегація. Для схвалення законів, які входять до компетенції делегацій, вимагається згода обох делегацій або, за відсутності такої згоди, схвалення загальними зборами делегацій і в обох випадках – санкція імператора.

Делегаціям згідно ст.16 вказаного Закону належало ще одне повноваження – право

притягувати до відповідальності спільне міністерство у випадку, якщо ним порушено прийнятий згідно конституції закон, що торкається спільних справ. Рішення про притягнення до відповідальності у такому випадку приймається, якщо його схвалюють обидві делегації окремо або загальні збори обох делегацій [5]. Крім того, спільною (імперською) ставала армія, котра залишалася австрійськими атрибутами та німецькомовним діловодством.

Відзначимо також економічні питання австро-угорського компромісу: митний союз, торгові угоди, спільна грошова одиниця, єдина поштова служба і транспортна система, а також доля (квота) обох частин імперії у спільних витратах (квота Угорщини становила 30 % у 1867 р. і зросла до 36,4 % у 1907 р.). Весь блок економічних відносин повинен був обговорюватися і переглядатися через кожні десять років, що дозволяло обом партнерам плекати надії на його удосконалення [7, с.361]. Угорщина з населенням, котре становило дві п'ятих від кількості населення імперії, сплачувало спочатку лише 30 % спільних видатків. І хоча пізніше ця частка зросла до 36,4 %, тарифна політика була для неї надзвичайно вигідною. У 1878 р. було створено імперський Національний банк. Необхідність оновлення економічної угоди між Австрією і Угорщиною через кожні десять років призводило до справжньої політичної кризи австро-угорської державності [6, с.129–130].

Отже, з 1868 р. нова держава стала називатися неофіційно «Австро-Угорська дуалістична монархія». Офіційна і повна назва нової держави була сформульована так – «Королівства і землі, представлені в Рейхсраті, і землі угорської корони Святого Стефана»). З самого початку в обох частинах держави стали вважати, що від даної угоди вони більше втратили, ніж здобули. Австрія вважала, що вона втратила ідею централізованої імперії, а Угорщина – що від неї частково вилучили можливість самовизначення. Угорську сторону «особливо обурювало існування

об'єднаної армії імперії з прапорами царюючого дому і з усіма командами і наказами на німецькій мові», при цьому вони мирилися з цим лише «завдяки існуванню власних військових формувань – гонведів (створених одночасно з австрійським ландвером)» [7, с.360].

Роблячи висновки, відзначимо, що створення Австро-угорської монархії відображало компроміс австрійської та угорської еліти. Цей компроміс набрав зовнішньої форми у вигляді саме договору, а не спільної конституції, що відображає конфедеративну природу нової держави. Новостворена держава була не лише «персональною унією», зразки яких мали місце в європейських державах того часу, а складною державою з розподіленням суверенітетом. У цьому контексті виникнення такої держави виступає свого роду «відкриттям» для конституційної науки ХІХ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сталин И. В. Вопросы ленинизма / И. В. Сталин. – 11-е изд. – М. : Гос. изд-во полит. лит. 1947. – 611 с.
2. Исламов Т. М. Политическая борьба в

Венгрии накануне Первой мировой войны 1906–1912 гг. / Т. М. Исламов. – М. : Наука, 1972. – 389 с.

3. Исламов Т. М. Империя Габсбургов. Становление и развитие. XVI–XIX вв. / Т. М. Исламов // Новая и новейшая история. – 2001. – № 2 – С. 11–40.

4. Мандрик І. Проблеми відновлення державності Угорщини на першому етапі дуалізму (1867–1890 роки) / І. Мандрик. – Ужгород : ВАТ «Патент», 1997. – 199 с.

5. Закон об общих делах всех земель Австрийской монархии и о порядке управления ими, 21 декабря 1867 г. // Сборник документов по истории нового времени. Экономическое развитие и внутренняя политика стран Европы и Америки. 1870–1914. / сост. П. И. Остриков, П. П. Вандель. – М. : Высш. шк., 1989. – С. 241–245.

6. Тейлор А. Дж.Т. Габсбурзька монархія 1809–1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини / А. Дж.Т. Тейлор. – Львів : ВНТ–Класика, 2002. – 268 с.

7. Контлер Л. Історія Венгрії. Тисячеліття в центрі Європи. – М. : Весь мир, 2002. – 656 с.

Роман Н. М. Конститування Австро-Угорщини 1867 р.: історико-правові аспекти / Н. М. Роман // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 380–383 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10rnmipa.pdf>

Розкрито специфіку процесу становлення державного утворення та механізм здійснення публічної влади в Австро-Угорщині в 1867. Показано дуалістичний характер форми правління та конфедеративний територіальний устрій держави. Зроблено висновок про те, що Австро-Угорщина була складною державою з розподіленням суверенітетом.

Роман Н.М. Конституирование Австро-Венгрии 1867 г.: историко-правовые аспекты

Раскрыта специфика процесса становления государственного образования и механизм осуществления публичной власти в Австро-Венгрии в 1867 г. Показано дуалистический характер формы правления и конфедеративное территориальное устройство государства. Сделан вывод о том, что Австро-Венгрия была сложным государством с распределенным суверенитетом.

Roman N.M. Constitution of the Austro-Hungarian Empire in 1867: Historical and Legal Aspects

The specificity of the process of formation of the state and the mechanism of public power in the Austro-Hungarian Empire in 1867 is devoted. The dual form of government and confederation territorial state is showing. It is concluded that the Austro-Hungary, complicated state with a distributed sovereignty.